

■■■ A DOHÁNY A FALU ÉLETÉBEN ■

A telepések a dohány művelésének, gondozásának jól bevált módszerét hozták magukkal. A legtöbb temesközi faluból, ahonnan érkeztek, a növény termesztési technológiájának kipróbált módszereit plántálták át, ugyanis legtöbbjük ősenek gyökere a szegedi nagytáj dohánykertész falvaihoz nyúlt vissza, akiket a földesurak az 1800-as évek legelején telepítettek le a temesközi területekre, hogy műveljék az ottani földeket.¹²³ A Kula pusztára érkezettek számára nem a művelési mód eltanulása jelentette a nehézséget, hanem a termesztési feltételek (jól megmunkált föld, melegágyak, szárítók stb.) biztosítása. Mivel a dohánytermesztés állami monopólium volt, legelőször termesztési engedélyt kellett szerezni. Lábadi Dömötör és Bunford János 1933-ban úgy emlékezett,¹²⁴ hogy erre 1886-ban került sor. Hogy megkapták, azt Székely Sándornak, első nótáriusuknak köszönhetik:

„1886-ban [...] gyüött [...] Székely Sándor, ü vót az első nótárius. Eccör mög is haragudtunk rá, mer ahogy a tanácsterembe möghánytuk-vettöttük a falu ügyeit, begyün, oszt aszongya:

– Kupaktanács!

De oszt, hogy a dohányengedélyt kijárta, mögbocsájtottunk neki. No, ahogy a dohányengedély mög vót, nem sokat dāngubāztunk, hanem hozzāfogtunk a dohánytermelēshōn. Abba az üdōbe Palānkāra vittük a dohānt. Sose felejtōm el, egy ízbe, ahogy bevāltottāk a füstōlni valōt – akkō jō termés vót rā –, nagy mulatozāst csaptunk Palānkān, oszt hogy hogy nem, egyik tārsunk valahuvā eltēvedt. Keressük, de hiāba. Hazagyüttünk. Tizennegyed napra gyüött haza gyalog klumpāba. Nevettük is. Kēsōbb Szōgedre vittük a dohānt, hej de nagy vót az örōm a gyerekōknē úgy szállítás idejēn, hoztuk nekik a sok új krajcārt, sok aranykrajcār lōtt akkō becserelve krumplicukorra. De a jō dohāntermēsōk a falu fejlōdēsīn is meglātszottak.

Lassan-lassan ēpült Gyulafalva, a Lābadi, Bezdān, Hajnal, Varga, Bālint, Pesti, Kovács, Farkas és sok mās csalād szorgalmatos munkāja, tōrekedēse fejlesztōtte Gyulafalvāt, majd Bācsgyulafalvāt, a mostani Telecskāig.”

123 Szegedről és környékéről például 1805–1806-ban római katolikus családokat, összesen 800 személyt telepítettek a legelőként használt Szajánpusztára. Bālint Sāndor 1970, 88.; uō 1976, 219.

124 Lakatos Istvān 1933.

Alig volt olyan család, amely ne foglalkozott volna e növénykultúrával. Hogy a dohány mennyire fontos bevételi forrást jelentett az újonnan letelepülő családoknak már az első esztendőkből, azt a historia domusba írt bejegyzések is alátámasztják. Weisz Mihály plébános megérkezése után rendszeresen beszámolt az időjárásról, mely kihatott a termésre, így a dohányra is. Az 1895-ös időjárásról jegyezte le:

„Az idei időjárás kedvezőbbnek mutatkozott, ugyanis az őszi vetések a közepesnél jobb termést adtak, úgyhogy átaljában egy kat. hold megadta a 8–10 m. m. De volt, aki többet, volt, aki kevesebbet aratott. Zab átlag kevés termetett, ami volt, az közép 7–8 m. mázsa. Néhány alkalmas eső következtében a *dohány* [kiemelés – L. K.] és kukorica szépen fejlődött. A gabona ára igen alacsony úgy, hogy a földadó magasságával szemben semmi arányban sincs. 570–60 ft. a búza ára.”¹²⁵

A következő, 1896-os év ennél rosszabb volt.

„Ez évben gyenge tél volt, folytonosan eső esett, hó nem igen volt, nem is lehetett szánkózni, a feneketlen sár miatt kocsival sem lehetett menni, azért a templomépítéshez megrendelt homokot nem lehetett Kis Sztapárról elhozatni. A *dohányt* csak ügyyel-bajjal lehetett Zomborba szállítani.

Ez év tavaszán az őszi vetések a fagy és egerek által megrongáltatván, kevés reményt nyújtottak úgy, hogy többen a búzát kiszántották. Azonban később a kedvező időjárás következtében úgy megjavultak a búzavetések, hogy közép termést adott. Akik korán elcsépeltek, jó búzát kaptak, ellenben akik elkéstek a folytonos eső miatt, sok kárt szenvedtek, mert a búza kicsírázott. Az esős időjárás folytán a dohány némiképp kijavult, nagy részben a levelek rongyosak lévén, kevés jövedelmet adott.

A kukorica ez évben meglehetősen jó termést adott, azonban az ára igen csekély volt, csöves kukoricának m. mázsája 1,50–1,70 volt, így tehát csak a legnagyobb szükségben adtak el néhány m. mázsát, ha-

125 Weisz 1886, 19.



nem inkább disznókat hizlaltak, melyek drágák voltak az országban uralkodó vész miatt, és mivel Szerbiából sem volt szabad disznókat behajtani, csak október vége felé, ekkor a hízott disznónak 40–50 krajcár volt az ára.

A gyenge tél után a tavasz esős és hideg volt. Az őszi vetések elején szépen fejlődtek, de a folytonos hideg eső miatt megrozsdásodtak, ennek következtében a búza holdankint átlag 2, 3, 4 m. mázsát adott. A tavaszi jó fejlődött, különösen a zab jó termést adott, árpa laza, a dohány és kukorica az alkalmas eső következtében jó fejlődött.¹²⁶

Az 1900-as esztendő is sok aggodalomra adott okot:

„Az időjárás január és február hónapokban igen enyhe s meleg volt, ellenben március zord és hideg, sőt vége felé Magyarország északnyugati részén és Bécsben oly havazások voltak, hogy a vasúti közlekedések több napon át be volt szüntetve. A földes gazdákat aggodalomba ejtette a fagyos idő, a dohánypalánták és a magvetések iránt, valamint a gyümölcsfák miatt is.”¹²⁷

A falukutatók egyike 1944-ben megjelent kötetében azt írta, hogy errefelé a dohány az úr:

„A gyulafalvi magyarok már a bánáti Szaján, Tizsaszentmiklós, Tóba és Torda községekben is –, ahonnan Bácskába települtek –, dohánytermeléssel foglalkoztak, így ezt a kultúrát a Bácskába is magukkal hozták az 1883. évi településükkor, és ezen a termékeny földön gazdag dohánymezőket műveltek. Ez már a magyar törpebirtokosok számítása: két-három hold földön nem érdemes gabonafélét természeteni, hiszen jóformán semmit sem hoz. Sokkal kifizetőbb a dohány. A dohánytermelés azonban a legnehezebb mezőgazdasági kultúrák közé tartozik. Palántálása, ápolása, megmunkálása rengeteg gonddal jár; valósággal rabságba ejti a vele foglalkozókat, mint a kávé vagy a gyapot. Mert nemcsak, hogy egész esztendőre lefoglalja a termelőket, hanem ha rossz a termés, vagy túlságosan alacsonyak az árak, akkor az egész család léte forog kockán. Szűk esztendőben

126 Uo. 21.

127 Uo. 29.



egy hold föld mindössze hat métermázsa termést hoz, ami a békevilágban 150 pengőnek felelt meg. Ilyen esztendőekben egy négytagú család évi jövedelme volt ez az összeg, tehát naponta alig több, mint 10 fillér jutott egy-egy családtagra. De a gyulafalvi dohánytermelők között akadnak olyanok is, akiknek csupán egy hold vagy másfél hold földjük van, és ezt a darabka földet búzával, kukoricával kell bevetniök, mert hosszú a tél, kevés a munka, és nincs kereset, de kell a kenyér. A dohánytermeléshez így kénytelen földet bérelni meglehetősen magas, sokszor uzorabérért, mert a dohánypalánta nagyon kizsarolja a földet, és ezt a gazda is nagyon jól tudja. Amikor eljön azután a palántálás ideje, a család apraja-nagyja hozzálát a munkához. Dolgoznak látástól-vakulásig, – a legkisebb gyermek is –, hogy a termésből a bért kihozzák, és maradjon is egy kis haszon ruházkodásra, gyerekekre meg orvosra, patikára.

Ezen a tájon a dohány az úr, s nemcsak a szegény földmunkást, de a gazdát is hatalmába keríti, kis darabka földön vetette meg a lábát, s mi terem? Búzát nem adhat el, mert alig van annyi, hogy a jövő termésig fussa, a kukorica pedig kell a jószágnak. Kevés napszámból csak annak a családnak lehet pár pengőt megtakarítani, ahol a gyerekek is dolgoznak. Egyébként mindennel hátra vannak, és adósságfizetésre keresik a pénzt. A mezei munka megszűntével akárhogy is számolgat a kistermelő, csalódottan húzódik vissza, és bármennyire is remegve, mindannyiszor rádöbben arra, hogy egyetlen kiút marad: a csempészés. A veszedelem ott lebeg a feje fölött, de ez az útválasztás már a verében van, hiszen évtizedekkel ezelőtt már apái és nagyapái is ezen az úton próbálták a szükséges pénzt megszerezni. Jóllehet, soha sem hallott arról, hogy maga a dohánytermelés is *csempészéssel* kezdődött. És ez az elhatározás elszakítja őt a külvilágtól, a kalandos vállalkozás idegenek előtt hallgataggá, bizalmatlanná és zárkózottá teszi. Hosszú évtizedek keserű tapasztalatai nyomán egyetlen közmondássá sűrűsödött benne az életbölcselet: *hallgatni arany.*¹²⁸

A munkaerőtől függően ültettek dohányt. A nagycsaládok, amelyeknél bőven volt munkáskéz, több holdat is vállaltak. A dohány népszerűsége hosszú évtizedekig megvolt. A falu meg-



telepedésének ötvenedik évében írott lelkipásztori jellemzés is a dohánytermesztést jelöli meg a lakosság fő foglalkozásaként, ugyanakkor kivetnivalót is talál benne, mivel az erkölcsök meglazulásához vezethet:

„A nép többnyire dohánytermeléssel foglalkozik. A dohány árából ruházkodik, és szerzi be a többi házi szükségleteit. A dohánytermelésnek az árnyoldala, hogy csempészettel van összekötve, amely a népet hazugságra tanította és tanítja oly nagy mértékben, hogy ezt hivatalos helyeken és lelki ügyekben is gyakorolják, továbbá a csempészet folytán elhanyagolják a vasárnapnak a megtartását is.

A lakásuk tiszta, és öltözködésük rendes. A férfiak dolgoznak, de a szerzett pénzt inkább a kocsmába viszik pálinkára, borra és zenére, mint családjukra fordítanák. A nők pletykások, és mások ártalmára törekvők. A zenemulatságok nagyon szeretik. Nemcsak a fiatalok, hanem az öreg asszonyok is megjelennek a mulatságon, ahol nem a legépületesebben viselkednek.”¹²⁹

A falu határában a dohánykultúra mindenkor fontos területet foglalt el: például „A gyulafalvi dohánytermelők a legutolsó évben, 1937-ben, – mert utána a szerbek megvonták a termelési jogot –, 1200 katasztrális holdon 12 430 800 dohánypalántát ültettek, azonban ennél nagyobb mennyiségű termelésre a kisebbségi sorsban soha nem kaptak jogot. Talán azért, mert itt Bácskában kizárólag a magyarok foglalkoztak dohánytermeléssel, míg Szerbiában és Hercegovinában szerb kezekben volt a dohánytermelés irányítása. Ilyen körülmények között küzdelmes volt az életük és hatványozott erőfeszítésre volt szükség, hogy a politikai elnyomás mellett az őket meg érzékenyebben érintő gazdasági elnyomást is ellensúlyozzák.”¹³⁰

A termesztett növények közül a dohány 1972-ben is a harmadik helyen állt, azaz mintegy ezer holdon termesztették, a falu teljes földterületének tizenkilenc százalékán.¹³¹ 1982-ben a dohánnyal beültetett föld nagysága azonban még a száz holdat sem érte el. Az óriási visszaesés oka elsősorban a sok-sok fizikai munkát igénylő

129 Hutflusz 1933.

130 Lévy 1944, 108.

131 Fekete 1973, 66.





termesztésben kereshető, másrészt a felvásárlási árak is kihatottak a csökkenésre.

A dohány legtöbbször jó jövedelmet biztosított termelőjének. Átadása s az érte kapott pénz mindig meghatározta a családok lehetőségeit: ha eredményesen zárták az átadást, „jól ítélték a dohányt”, azaz magas osztályba sorolták, sor kerülhetett föld, bútor stb. vásárlására. A dohány még a családi élet alakulására is kihatással volt: nem egy lakodalmat dohánypénzből rendeztek. A bevétel nagyságától függött, hogy a lakodalmat nem kell-e a következő évre halasztani.

Voltak olyan szomorú esztendő is, amikor a dohányültetvényekben nagy kárt tett a szeszélyes időjárás, s a falu lakossága alig jutott keresethez:

„1896. Augusztus 7én reggel tyúktojás nagyságú jég esett, sőt nagyobb és koczkái, darabok, amely a dohányt és szőlőket tönkretette; mért is a termelők a ministériumnál a dohány vissza metszését kérelmezték [*annak a reményében, hogy a visszavágott dohánynövény újra kihajt – L. K.*], de meg nem engedtetett, azonban a kedvező időjárás folytán a dohány némiképp kijavult, de nagy részben a levelek rongyosak lévén, kevés jövedelmet adott.”¹³²

A jól jövedelmező dohányt nemcsak azok ültették, akiknek volt saját földjük, bérlők, felesek, harmadosok is foglalkoztak vele. Az idős Bálint József önéletírásában is tudósít bennünket ilyen vállalkozásról:

„Az 1929-es évben az Elek bácsi (ez volt a munkásom neve) megszerette nálunk a keresetet és a munkabeosztást, egy hold dohány munkáját vállalta harmadából. Mi meg fél holdat, de külön munkálta mindenki a magáét. Csak amikor kocsival is kellett, akkor közösen ment, például palántaültetéskor, ha vizet kellett hordani, és mentem magam vízért, ők meg addig csinálták a többi munkát, a sorok egyenes vezetését, lyukakat verni kapa fokával, amikor megjön a víz, lehet öntözni, és a belocsolt lyukakat beültetni dohánypalántával.

132 Weisz 1886, 20–21.





És a leszedett dohányt felrakni és lerakni, és szépen ment a munka. 1931 elején vettünk két hold földet, mivel jól sikerült az 1930. évi dohánytermés. [...] Nagyba fogtunk, ami talán vesztünket okozta. Mi magunk ültettünk 24 sor dohányt. Az Elek bácsiék meg 30 sort, ebből 12 sor az övéké, nekünk ezért elmunkálnak 18 sort, de a kocsi-val, lovakkal én dolgozok mindent, így a mi részünk 42 sor összesen, ez éppen kettő katasztrális hold. Mivel jóindulatú volt mind. Igaz, a 12 sorról őhozzájuk lett hordva, és ők ezt otthon is szárítják, minden munkáját otthon is végézik, erre nekik külön dohánytermelési engedélyük van. De azért nálunk a pajtát és a padlást kicsinek láttuk előre, így egy szakasz magas szárítópajtát építettünk, ami a pénzünket felemésztette. Készen a pajta.¹³³

A dohány nemcsak jövedelmi forrás, élvezeti cikk volt, hanem emellett még több helyen is hasznosították (a későbbiekben még kitérünk rá), sőt a díszítőművészetbe is bekerült: a lányok stáírungjába tartozó szekrények ajtaját nemegyszer dohányleveles motívummal ékesítették az ügyes kezű asztalosok.



